

Wytze Patijn

De nieuwe plannen

De meervoudige opdracht voor het Witte Dorp heeft drie totaal verschillende plannen opgeleverd van de architectenbureaus de Nijl, DKV en de Ley. De plannen zijn de moeite waard om op ontwerpoptvattingen en kwaliteit te onderzoeken. In dit artikel worden de drie plannen onderling vergeleken met het Witte Dorp van Oud als achtergrond. Bij deze vergelijking wordt voorbijgegaan aan criteria van functionaliteit, programma en realiseerbaarheid. Deze hebben ruime aandacht gehad bij de feitelijke beoordeling en keuze van de bewoners van het Witte Dorp voor het plan van Paul de Ley.

De opgave

Een nieuw plan voor het Witte Dorp van Oud geeft aan de opgave een bijzonder karakter. De historische waarde van het plan van Oud voor de ontwikkeling van het Nieuwe Bouwen in de twintiger jaren roept immers de vraag op of nieuwe plannen weer nieuw licht zouden werpen op de stedenbouw en architectuur van de laagbouwbuurt. Tussen de opgave van toen en die van nu zijn grote verschillen. Oud ontwierp in 1922 het Witte Dorp als een geïsoleerd gelegen driehoekige woonwijk aan de rand van de stad. Het lag oorspronkelijk als een enclave tussen de weilanden. De structuur van het Witte Dorp is daarom sterk op het centrum gericht, met een plein in het midden en vrij gesloten randen. Inmiddels ligt het Witte Dorp in de stad. De lokatie is nog steeds driehoekig, maar de relatie met de omgeving is een nieuw element in de opgave.

Naast de grotere oppervlakte is ook de grotere differentiatie in woningtypen een belangrijk verschil. Het plan van Oud is voornamelijk opgebouwd met één woningtype (de normaalwoning), die voor gezinnen bestemd waren. De nieuwe opgave heeft daarentegen twee, drie en vijfkamerwoningen (respectievelijk 47 en 30%). Voor haast de helft dus bestemd voor kleinere huishoudens. In het programma werden duidelijke aanwijzingen over het stedelijk karakter van het nieuwe dorp gegeven met de daarmee samenhangende indeling van de woning. De tuinen bij de woningen moesten een sterk privé karakter hebben en mochten daarom niet toegankelijk zijn vanaf de openbare weg. Om die reden moest de berging aan de straatzijde liggen, hetgeen samen met de eis van de ligging van de woonkamer aan de straatzijde onvermijdelijk tot brede en ondiepe woningen leidde.

De bijzonderheid van Oud's ontwerp – evenals in de Kiefhoek en Hoek van Holland – ligt in de combinatie van functionele en formeel-esthetische principes. De opbouw van een stedenbouwkundige structuur met één basistype en het abstracte en grafische vormidroom zijn kenmerkend voor het Nieuwe Wonen uit de twintiger jaren. Primair ging het Oud om de vormgeving van de stad. Het plein en de straat zijn in het plan de hoofdelementen waarmee hij de repetitie van de woningen structureert. De strenge symmetrie zowel in het grondplan als in de gevelbehandeling en de kleine verbijzonderingen door middel van kleur, daklij-

ten, schoorstenen, gevelsprongen en ramen zijn kleinschalige, maar onmiskenbaar monumentale middelen. Met deze middelen verzachtte Oud zijn functionalisme. De kritische discussie binnen het functionalisme over de rol van de esthetiek in relatie tot de opvatting over de stad vindt hierin reeds een oorsprong. De drie nieuwe plannen zijn in dat licht interessant, omdat zij daarin alle drie een verschillende positie innemen.

DKV: allure van de grote stad

Het plan van DKV is in zijn stedenbouwkundige en architectonische uitwerking het meest opvallende plan van de drie te noemen. De strenge symmetrische verkavelingsopzet met een simpele noord-zuid verkaveling geeft het nieuwe dorp de allure van een grote stadswijk, met straten en pleinen met bijzondere bebouwing. Kenmerkend is de grote openheid van het plan. Zowel aan de noordzijde als de zuidzijde is de buurt toegankelijk alsook via de promenade dwars door de verkaveling. De differentie in de woningen is aangegrepen om langs de openbare gebieden bijzondere ruimtelijke situaties te creëren. Hierdoor krijgt het plan zijn kenmerkende kwaliteit: een haast speelse afwisseling binnen een rationele structuur. Deze afwisseling benadrukt de eenheid van het plan als woonbuurt. Het grote plein is verbonden met de promenade en enkele dwarsstraten, waardoor het een minder centrale plaats inneemt dan in het bestaande dorp. Door de simpele verkavelingsopzet ontkomt DKV aan het probleem van de hoekverdraaiing binnen de driehoek. De bouwblokken worden eenvoudig bij de randen afgeschuind. In de behandeling van deze koppen is de variatie nogal zwaar aangezet, waardoor de randen een wat rafelig beeld hebben. De blokken zijn niet opgebouwd door herhaling van woningtypen. De woningtypen zijn zodanig ontworpen en geschakeld dat de gewenste blokvorm gerealiseerd kon worden. Primair heeft daarom de positie van het blok binnen de verkaveling de opzet van de woningen bepaald. Een veelheid aan woningtypen is daarvan het gevolg. Zo hebben de woningen in de stroken een ten opzichte van de begane grond teruggelegde bovenlaag om het profiel in straten en de tuinen te verbreden. Dit resulteert in een woningbrede balkonstrook van één meter diep aan de voor- en achterkant van de slaaplaag, curieus is dit wel omdat het balkon geen functionele noodzaak heeft vanuit bezonningsoogpunt.

In de architectonische uitwerking van de blokken is kleurtoepassing één van de belangrijkste middelen. Ook deze komt voort uit de stedenbouwkundige structuur.

Typerend voor de benadering van de woonwijk door DKV is de nadruk op grootstedelijke elementen, als plein, straten en een promenade. Deze zijn vervat in een heldere monumentale structuur met openheid, doorzichten en een gestructureerde hiërarchie in de afwisseling van openbare ruimten. Dit alles toegepast op de kleine schaal van een laagbouwwijk, waardoor de drielaagse verhoudingen de allure van wolkenkrabbertjes krijgen.

De Ley: situatieve differentiatie

Hoe totaal anders is het plan van de Ley. Binnen de verkavelingsopzet is geen sprake van symmetrie. Hoewel ook hier de noord-zuid richting in de verkaveling sterk aanwezig is, is er geen strakke en rationele ordening. Anders dan het plan van DKV heeft het plan van de Ley niet één stedenbouwkundige structuur, die de totaalopzet bepaalt. Het plan is eerder te beschouwen als een samenvoeging van verschillende elementen: een min of meer doorlopende randbebouwing langs de noordzijde met schuin aansluitend daarop een straatverkaveling, die herhaald wordt aan de zuidzijde van het plein. De restruimte is ingevuld met een plein, een U-vormig blok met een vijver aan de binnenzijde. Het resultaat van die samenvoeging is een woonbuurt met een grote ruimtelijke differentiatie in de woonomgeving.

Zo brengt hij een verschil aan in de noord-zuidverkaveling tussen woonstraten en verkeersstraten. Deze zijn in de architectuur verschillend uitgewerkt: plastische gevels in de woonstraten en gladde gevels in de verkeersstraten. Het driehoekige plein is eveneens in die opvatting ontworpen: alle zijden van het plein zijn verschillend.

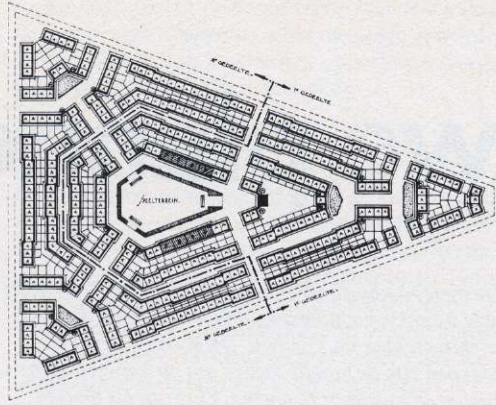
De woningtypen zijn zorgvuldig in nauwe relatie met de positie ten opzichte van de omgeving ontworpen. Dit gebeurt door middel van variatie met een ruimtelijk goed ontworpen basistype. Met variatie in het basistype zelf worden de verschillen in plasticiteit gemaakt en met verschillen in de grootte-differentiatie van het basistype worden met name de koppen van de blokken geaccentueerd.

De toepassing van dit middel lijkt vergelijkbaar met het plan van DKV. Echter minder om de stedenbouwkundige structuur te benadrukken, maar om de ruimtelijke diversiteit te versterken. Bij de Ley is de woning zelf het basiselement waarmee gevarieerd wordt. Hierdoor roepen de blokken een sterk afwisselend beeld op, waarbij monumentaliteit nauwkeurig vermeden is. De aansluitingen binnen de driehoek als gevolg van de hoekverdraaiingen zijn dan ook consequent schuin opgelost, om doorzichten en "heldere" assen te vermijden. De kwaliteit van deze aanpak ligt bij een situatief bepaalde kleinschaligheid in de woonomgeving. Als totaal plan resulteert het echter in een zekere verbrokkeldheid, die vooral door de veelheid van plastische middelen versterkt wordt.

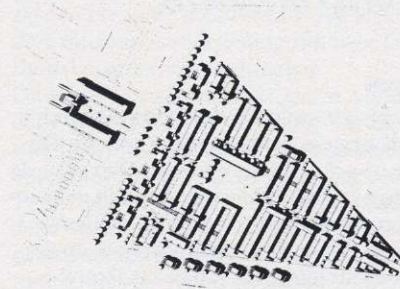
De architectuur is het vormidroom van het functionalisme van voor de oorlog. Abstractie en eenvoud overheersen, echter niet blindelings toegepast, maar wee ingezet om de situatieve differentiatie te versterken. Op deze wijze combineert hij de ontwerpprincipes van de Forum-architecten met de architectuur van het vroege functionalisme. Zijn woonwijk heeft de sfeer van de informele stadswijk met verrassingen om de hoek.

De Nijl: in het spoor van Oud

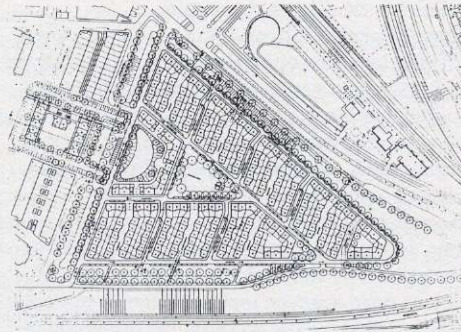
De bijzonderheid van dit plan ligt bij het zoeken naar verwantschap met Oud's Witte Dorp en met bepaalde thema's uit zijn werk. Hun plan is een transformatie van de huidige stedenbouwkundige opzet. De opzet van het dorp wijzigt daarmee echter ingrijpend. De linaire structuur is vervangen door een structuur van hoven. Was in het plan van Oud de straat de belangrijkste ruimtelijke eenheid, in het ontwerp bij de Nijl is dit het stedelijk bouwblok geworden. Het wonen aan smalle straten blijft vergelijkbaar, de privé tuinen liggen echter in hoven, die zich door de grotere maat

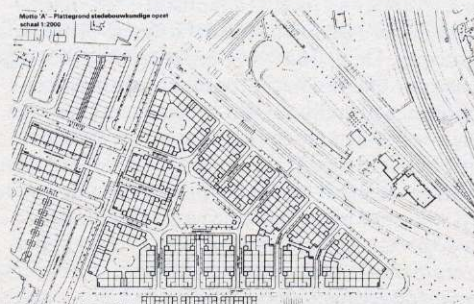
Oud.

DKV.

De Ley.

De Nijl.

ook ruimtelijk onderscheiden van de straatruimte. De scheiding tussen de openbare straat en het privé binnenterrein is minder rigoreus dan in het programma gevraagd was.

De binnenhoven op de hoeken van de lokatie hebben een openbaar karakter en bij sommige woningen is de woonkamer op het binnenterrein georiënteerd.

De Nijl heeft op deze wijze een even heldere als logische stedenbouwkundige structuur bereikt, die ten opzichte van het plan van Oud in de huidige situatie een belangrijke verbetering is.

Het plan van de Nijl is evenals het plan van Oud concentrisch van opzet. De drie zijden van het dorp en van het plein zijn daardoor in principe gelijk. Het plein is nu direct vanaf de randen bereikbaar. Meer nog dan in het plan van Oud is hiermee de nadruk op het plein komen te liggen en geeft het nieuwe dorp een zekere beslotenheid. Voor de hoekverdraaiing is een even simpele als doeltreffende oplossing gekozen. Deze wordt vrijwel overal buiten de blokken gehouden en opgevangen in het openbare gebied en de tuinen. Evenals in het plan van van Oud wordt de structuur ingevuld met eenvoudige rechte woonblokken, die de hoeken van de bouwblokken openlaten. Deze hoekoplossing is vrijwel een letterlijke omkering van die van Oud: de straat verbreedt bij de koppen van de blokken. Hiermee worden de overgangen naar het plein en naar de rand van de driehoek gemarkeerd met verbredingen van de straten. De open hoekoplossing is in de architectonische uitwerking echter weinig overtuigend, door de te losse eenlaagse aanbouw met een woonkamer.

Kenmerkend is dat de differentiatie naar woninggrootte binnen het rechte blok van uitsluitend twee lagen opgelost wordt.

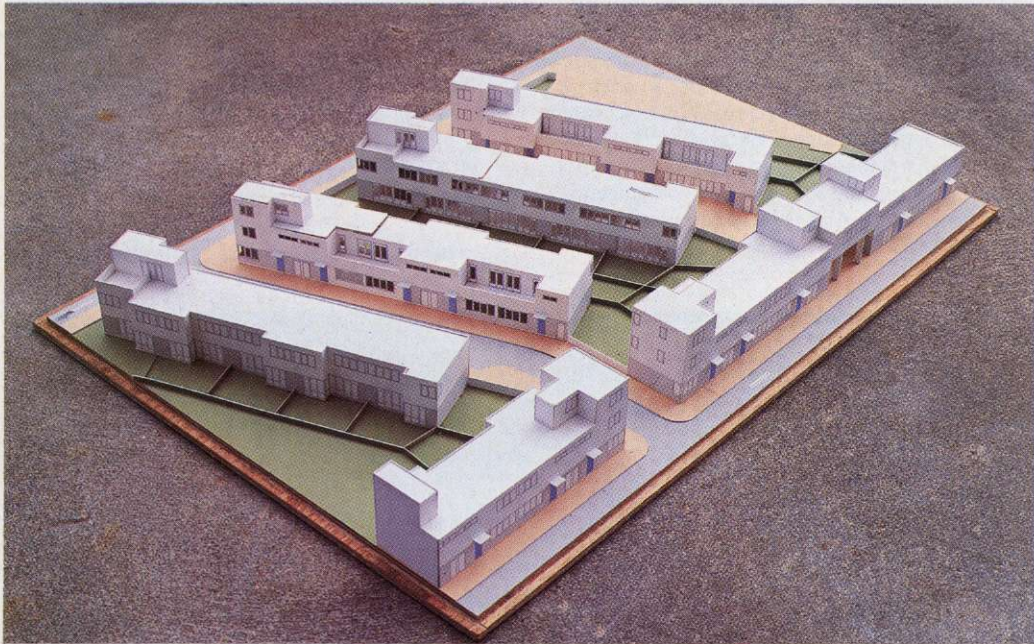
De blokken zijn derhalve niet het resultaat van een herhaling van een basistype maar van een complexe schakeling van 3, 4 en 5 kamerwoningen. De differentiatie in woningtypen wordt door de Nijl, anders dan bij DKV en de Ley niet aangegrepen om de stedenbouwkundige structuur te versterken of bepaalde architectonische accenten te maken. De plattegronden van de woningen zijn echter ruimtelijk en functioneel onbevredigend opgelost. De woningdeling ontkomt in een aantal gevallen niet aan een hokkerige indruk, zowel door kleine afmetingen als door ruimtelijke geïsoleerdheid van bepaalde vertrekken. Het zwaartepunt van het plan van de Nijl ligt daarom bij de stedenbouwkundige opzet, waarbij – in het verlengde van Oud – de architectonische uitwerking met minimale middelen geschiedt. In die benadering ligt tevens de kwetsbaarheid van het plan. Een bepaalde schraalheid in het architectonisch beeld kan het plan niet ontzegd worden. De toegepaste architectonische middelen zijn voornamelijk kleur en materiaalgebruik, en zijn zodanig toegepast dat de eenvoud spanningsloos wordt. Het belang van hun benadering is er evenwel niet minder om. De Nijl pakt de draad van Oud weer op en probeert met de toepassing van minimale esthetische middelen verder te gaan. Echter geen grootstedse allure, geen informele verrassingen maar een bescheiden woonwijk als erfenis van Oud.

Witte Dorp, nog zonder beplanting.

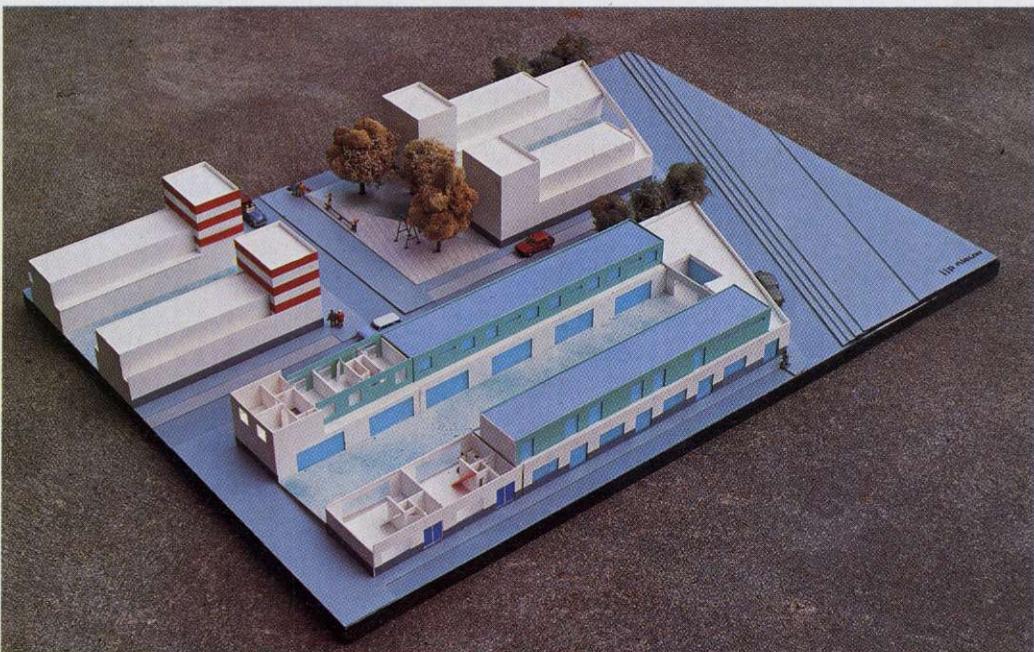

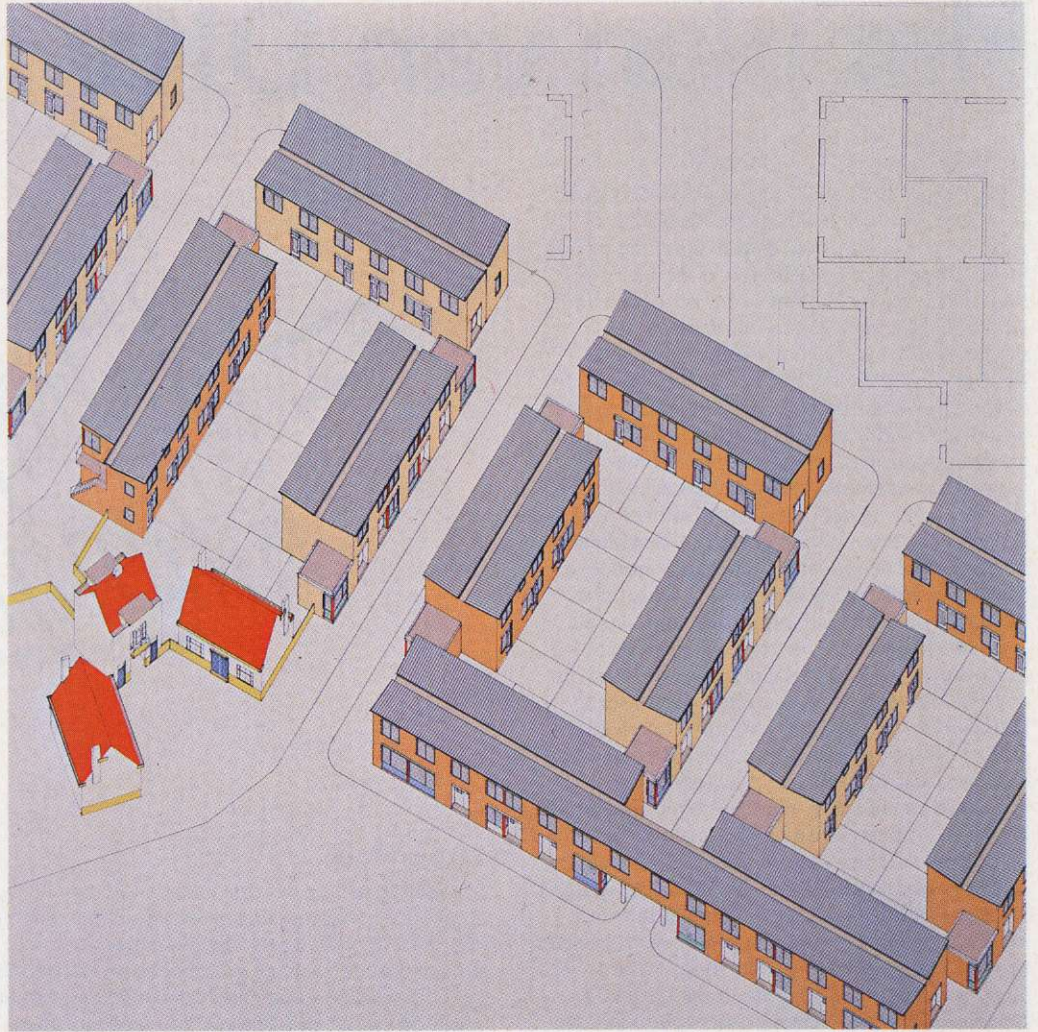
De Nijl, maquette.

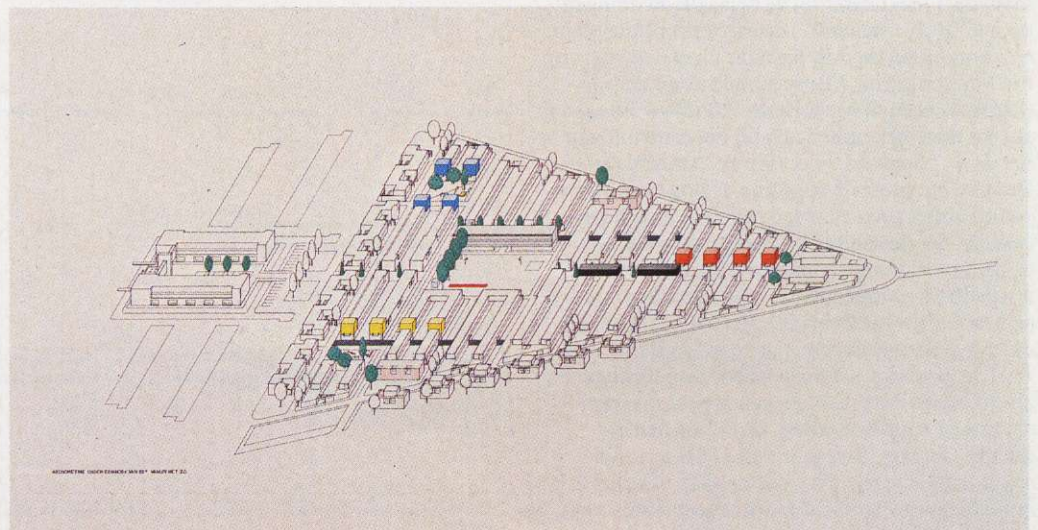
De Ley, maquette.

DKV, maquette.

De Nijl, axonometrie.

DKV, axonometrie.